

Łukasz Piętak

Uniwersytet Łódzki
e-mail: l.pietak@poczta.fm

KRYZYS W HISZPANII W LATACH 2008-2013

THE CRISIS IN SPAIN IN THE YEARS 2008-2013

DOI: 10.15611/e21.2015.2.05

JEL Classification: E60, E65, F32, G01.

Streszczenie: Celem artykułu jest zbadanie przyczyn i skutków kryzysu gospodarczego w Hiszpanii w latach 2008-2013. Teoretyczno-empiryczny charakter artykułu zdeterminował wybór metod badawczych. Część teoretyczna obejmuje analizę literatury hiszpańskojęzycznej poświęconej zagadnieniom kryzysów gospodarczych gospodarki Hiszpanii. Z kolei część empiryczna bazuje na badaniach statystycznych. Materiał statystyczny zaczerpnięto z następujących baz danych: Annual Macro-Economic Database of the European Commission's (AMECO), Instituto Nacional de Estadística (INE), Banco de España, Bolsa de Madrid. Przeprowadzone badania zmierzają do następującego stwierdzenia: kryzys hiszpańskiej gospodarki w latach 2008-2013 był rezultatem nawarstwienia się nierównowag makroekonomicznych w postaci narastającego deficytu rachunku obrotów bieżących bilansu płatniczego oraz nadmiernego poziomu zadłużenia sektora prywatnego. Ponadto przyczyn hiszpańskiego kryzysu należy upatrywać w ekstensywnym charakterze wzrostu gospodarczego w latach 1995-2007, który bazował na dynamicznym rozwoju budownictwa. Przyczyną hiszpańskiego kryzysu była także zbyt wysoka podaż kredytów hipotecznych, która stymulowała popyt wewnętrzny. Przeprowadzone analizy udowodniły, że gospodarka Hiszpanii odzyskała równowagę zewnętrzną poprzez wzrost konkurencyjności na rynkach międzynarodowych. Z kolei równowaga wewnętrzna została odzyskana dzięki ograniczeniu zadłużenia netto sektora prywatnego.

Słowa kluczowe: gospodarka Hiszpanii, kryzys ekonomiczny, boom kredytowy, konkurencyjność, odzyskiwanie równowagi.

Summary: The purpose of this article is to analyze the crisis of the Spanish economy in 2008-2013. Theoretical and empirical nature of this article determined the choice of research methods. The theoretical part includes an analysis of Spanish-language literature devoted to the crisis problem. On the other hand, the empirical part of the article is based on statistical surveys. Statistical data used in the article were taken from the following databases: Annual Macro-Economic Database of the European Commission's (AMECO), Instituto Nacional de Estadística (INE), the Banco de España, Bolsa de Madrid. The analyzes proved that the crisis of the Spanish economy in the period 2008-2013 was the result of accumulated macroeconomic imbalances. The external imbalance was a result of current account deficit. The internal imbalance was caused by the excessive levels of private sector debt. In addition, the causes of

the Spanish crisis arose from the nature of the economic growth, which in the period 1995-2007 was extensive and was based on the dynamic development of construction sector. The cause of the Spanish crisis laid also in too high supply of mortgage loans, which stimulated domestic demand. The analysis proved that the Spanish economy has regained external balance through an increase in international competitiveness. On the other hand, the internal balance was recovered by reducing the net debt of the private sector.

Keywords: Spanish economy, economic crisis, credit boom, competitiveness, rebalancing.

1. Wstęp

Hiszpania należy do krajów strefy euro, które rezultaty światowego kryzysu odczuły najmocniej. Od 2007 r. jedynie Grecja, Irlandia oraz Portugalia zanotowały wyższe spadki PKB. W latach 2008-2013 PKB Hiszpanii, względem 2007 r., obniżył się o 5%. Z kolei w Grecji, Portugalii oraz Irlandii redukcja PKB wyniosła odpowiednio: 22,6%, 6,2% oraz 5,3%. W strefie euro największy (4,2-procentowy) spadek PKB miał miejsce w 2009 r. Jednak na koniec 2013 r., w porównaniu z 2007 r., strefa euro zanotowała redukcję PKB równą 0,9%. Zatem takie kraje, jak: Hiszpania, Grecja, Portugalia czy Irlandia, dużo mocniej odczuły światowy kryzys niż strefa euro.

Podobnie jak w przypadku PKB krajami, w których poziom zatrudnienia został najbardziej zredukowany, były Hiszpania, Grecja, Portugalia oraz Irlandia. W Hiszpanii zatrudnienie obniżyło się względem 2007 r. o 16,4%. Jedynie w Grecji jego spadek był większy i wyniósł 17,8%. Z kolei w Portugalii i Irlandii poziom zatrudnienia obniżył się o 12,65% i 10,1%. W strefie euro zatrudnienie zaś uległo zmniejszeniu o 2,9%.

Wraz z redukcją zatrudnienia miał miejsce gwałtowny wzrost stopy bezrobocia. W 2007 r. w Hiszpanii, Grecji oraz Portugalii stopa bezrobocia kształtowała się na poziomie odpowiednio: 8,3%, 8,3% oraz 8,9%. Załamanie gospodarcze sprawiło, że stopa bezrobocia przybrała wartości dwucyfrowe. W Hiszpanii do 2013 r. stopa bezrobocia osiągnęła wartość 26,4%. Podobnie wyglądała sytuacja w Grecji i Portugalii. Kraje te na koniec 2013 r. notowały wskaźniki bezrobocia równe 27,3% i 16,5%. Z kolei w Irlandii stopa bezrobocia wzrosła z 4,7% w 2007 r. do 13,1% w 2013 r. Strefa euro także nie oparła się tendencji przyrostu ludzi bez pracy. W 2007 r. bezrobocie w strefie euro wynosiło 7,6%, zaś w 2013 r. osiągnęło wartość 12,1%.

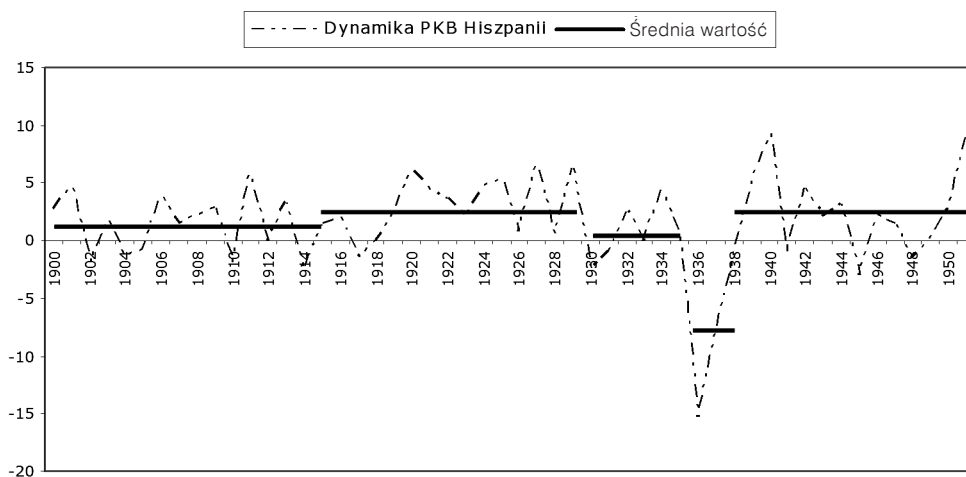
Podsumowując rozważania dotyczące dynamiki PKB, zatrudnienia oraz stopy bezrobocia, można stwierdzić, że jest kwestią bezdyskusyjną, iż kryzys w strefie euro w latach 2007-2013 najbardziej dotknął kraje śródziemnomorskie, takie jak: Hiszpania, Portugalia i Grecja, a także Irlandię. Strefa euro również została dotknięta przez kryzys, ale redukcja PKB, zatrudnienia oraz wzrost stopy bezrobocia nie były już tak gwałtowne jak w przypadku krajów śródziemnomorskich i Irlandii.

2. Kryzysy hiszpańskiej gospodarki w XX wieku

Dla Hiszpanii XX wiek rozpoczął się kompromitującą klęską w wojnie ze Stanami Zjednoczonymi, co skutkowało utratą ostatnich posiadłości kolonialnych. Potęga kolonialna, jaką była Hiszpania w XVI wieku, w następnych stuleciach podupadała. Przykładem może być aż osiem bankructw, których doświadczyła Hiszpania w XVI i XVII wieku. Zatem utrata posiadłości kolonialnych była konsekwencją kilkunastuletnich zaniedbań, wyrażonych w nadmiernej konsumpcji, braku modernizacji gospodarki czy też braku wprowadzania systemu demokratycznego kontrolującego władzę [Cameron, Neal 2004, s. 147].

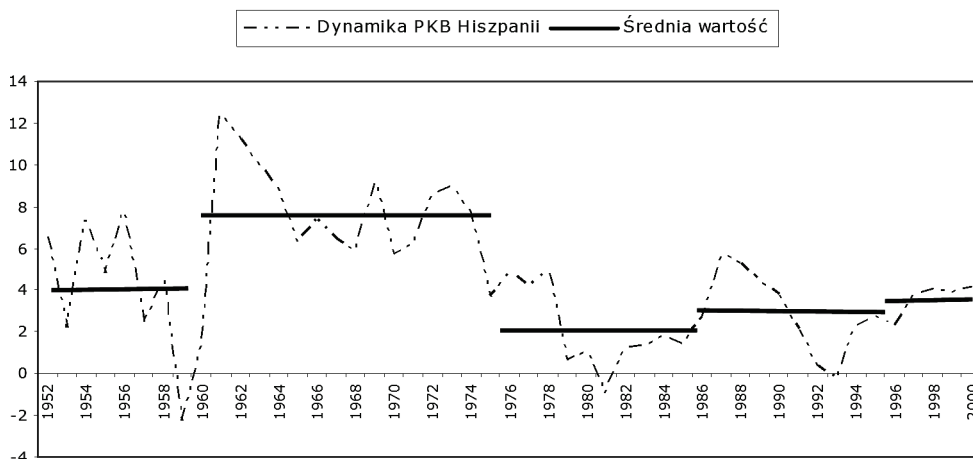
Rysunki 1 i 2 przedstawiają dynamikę PKB Hiszpanii i jego średnią wartość dla wybranych przedziałów czasowych w latach 1900-2000. Rysunki sporządzono w celu wyznaczenia okresów załamania gospodarczego hiszpańskiej gospodarki w XX wieku. Pierwsze załamanie gospodarcze przypadło na lata 30. XX wieku. Wówczas gospodarka Stanów Zjednoczonych oraz większości krajów europejskich doświadczyła kryzysu, który nazywano wielkim. W przypadku Hiszpanii w latach 1930-1935 PKB wzrastał 0,65% rocznie. Gospodarka Hiszpanii oparła się kryzysowi lat 30. i znajdowała się w stanie zrównoważonym. Kolejnego załamania gospodarczego gospodarka Hiszpanii doznała w latach 1936-1938 w wyniku prowadzonej wojny domowej. Wówczas PKB malał 8,1% rocznie. Następne załamanie gospodarcze miało miejsce w latach 1976-1986, kiedy PKB wzrastał na poziomie 2,04% rocznie, zaś w 1981 r. gospodarka Hiszpanii skurczyła się o 0,9%.

Ponadto lata 1976-1986 były poprzedzone „złotym okresem” gospodarki Hiszpanii 1960-1975 (hiszp. *La edad de oro*), która rozwijała się na poziomie 7,48%

Rys. 1. Dynamika PKB Hiszpanii w latach 1900-1951

Źródło: opracowanie na podstawie [Carreras, Tafunell 2006, Apéndice].

Rys. 2. Dynamika PKB Hiszpanii w latach 1952-2000

Źródło: opracowanie na podstawie [Carreras, Tafunell 2006, Apéndice].

w skali roku (por. [Iranzo i in. 2005, s. 10-12; Carreras, Tafunell 2006, s. 331-360, Głowacka i in. 1968]). Jak zauważa J.R. Nowak, w latach 1960-1975 wśród krajów OECD jedynie Japonia rozwinęła się szybciej niż Hiszpania [Nowak 1972, s. 309].

Ostatnie załamanie gospodarcze w XX wieku w Hiszpanii miało miejsce w latach 1992-1993. Wówczas PKB został zredukowany o 0,2%. Jednak problemy gospodarki hiszpańskiej okazały się krótkotrwałe, bo już w 1994 r. PKB odnotował wzrost na poziomie 2,3%.

W latach 30. XX wieku Wielki Kryzys doprowadził do załamania gospodarczego zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i Europie. Produkt krajowy brutto amerykańskiej gospodarki obniżył się w latach 1929-1932 o 28%. Z kolei w Niemczech i w Austrii PKB został zredukowany odpowiednio o 15,7% oraz 22,5% [Snowdown, Vane, Wynarczyk 1998, s. 16]. W przeciwieństwie do gospodarki amerykańskiej i innych gospodarek europejskich dotkniętych przez kryzys, w Hiszpanii nie nastąpiło gwałtowne załamanie gospodarcze. W 1929 r. PKB Hiszpanii wzrósł 6,3%. W latach 1930-1935 hiszpańska gospodarka rozwijała się na poziomie 0,65%. Co prawda, w latach 1930-1933 hiszpański eksport zanotował spadek o 25%, a produkcja przemysłowa – o 17%, ale jednocześnie rolnictwo zwiększyło produkcję o 7,0%.

A. Carreras i X. Tafunell podają dwa czynniki, które pomogły Hiszpanii obronić się przed kryzysem lat 30. Po pierwsze, autorzy wskazują na dynamiczny wzrost płac w sektorze przemysłowym, który w latach 1930-1933 wyniósł 7%. Znalazło to przełożenie na wzrost konsumpcji prywatnej. W obliczu kryzysu hiszpańskie rolnictwo utraciło część zagranicznych rynków zbytu, jednak nadwyżki trafiły na rynek krajowy, rosnące wynagrodzenia pozwalały zaś na zwiększony poziom konsumpcji. Po drugie, gospodarka hiszpańska znajdowała się na niższym poziomie rozwoju go-

spodarczego niż inne kraje dotknięte przez światowy kryzys. Była bowiem w większym stopniu uzależniona od słabo rozwiniętego rolnictwa, produkującego przeważnie na rynek krajowy [Carreras, Tafunell 2006].

Podsumowując, można stwierdzić, że niski poziom rozwoju gospodarki hiszpańskiej na tle innych gospodarek światowych, duży udział rolnictwa w wytwarzanym PKB oraz zwiększona konsumpcja wewnętrzna uchroniły Hiszpanię przed gwałtownym załamaniem gospodarczym w latach 30. XX wieku.

Kolejnym wstrząsem, który dotknął Hiszpanii w XX wieku, była wojna domowa w latach 1936-1939. W 1936 r. hiszpański PKB obniżył się, w porównaniu z 1935 r., o 15,3%. Z kolei podczas wojny domowej w latach 1936-1938 PKB został zredukowany o 22,8%. Zatem kryzys spowodowany wojną domową siłą odpowiadał kryzysowi lat 30., który dotknął Stany Zjednoczone i kraje europejskie.

Poszczególne źródła różnią się w ocenie poziomu zniszczeń spowodowanych wojną domową w Hiszpanii. Jak podaje J. Głowacka, życie straciło ponad milion osób. Przeważnie były to osoby mające 18-35 lat, czyli będące w wieku produkcyjnym. Podczas walk częściowo zniszczono 183 miasta i 75% mostów. Wśród miast najbardziej ucierpiały Madryt, Malaga oraz Barcelona. Ponadto zniszczeniu uległo około 10% mieszkań i 60% budynków w 200 miastach najdotkliwiej dotkniętych przez wojnę. Działania wojenne doprowadziły także do utraty 35% statków handlowych i ponad 50% pogłowia bydła, owiec i trzody chlewnej [Głowacka, Sadzikowski, Sikorski 1979, s. 42-43]. W produkcji pszenicy i jęczmienia rolnictwo hiszpańskie w 1939 r. osiągnęło odpowiednio 30% i 35% produkcji z 1935 r., zaś poziom produkcji z 1935 r. został osiągnięty w 1945 r. [Tuñón de Lara, Valdeón Baroque, Domínguez Ortiz 1997, s. 594].

Kryzys spowodowany wojną domową miał swoje przełożenie na kolejne lata. Hiszpania od 1939 r. była autorytarnie rządzona przez gen. Franco. Oparł on rozwój kraju na założeniach autarkicznych. Jak podają A. Carreras i X. Tafunell, w latach powojennym wynagrodzenia w sektorze przemysłowym i rolnym drastycznie spadły. Względem 1936 r. zarobki uległy obniżeniu do poziomu 68% w 1940 r. i 61% w 1941 r. [Carreras, Tafunell 2006, s. 272]. Ponadto koszty utrzymania i ceny produktów spożywczych w 1942 r. w porównaniu z 1936 r. wzrosły odpowiednio o 247% oraz 300% [Tuñón de Lara, Valdeón Baroque, Domínguez Ortiz 1997, s. 593-594]. Znaczna redukcja wynagrodzeń wpłynęła na obniżenie poziomu życia ludności, który był bliski poziomowi minimalnej egzystencji. Na przykład spożycie chleba w 1950 r. stanowiło połowę konsumpcji z 1936 r. [Miłkowski, Machcewicz 1998, s. 409].

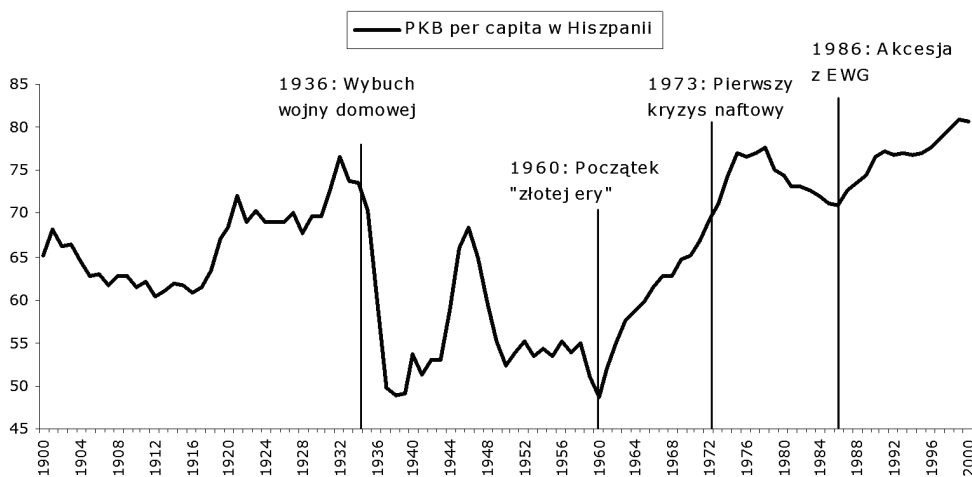
Kolejny kryzys hiszpańskiej gospodarki był rezultatem kryzysu międzynarodowego, wywołanego dwoma szokami paliwowymi. Załamanie gospodarcze w latach 1976-1985 odpowiadało wzrostowi PKB na poziomie 2,04% w skali roku. W latach 1976-1978 hiszpańska gospodarka rozwijała się na poziomie 4,63% rocznie, co stanowiło 62% rozwoju przypadającego na złoty okres 1960-1975. Z kolei w latach 1979-1985 spowolnienie gospodarcze było jeszcze silniejsze; PKB wzrastał 0,92%

rocznie. Kryzys objawił się we wzroście cen. Indeks cen konsumpcyjnych CPI wzrósł od 1973 r. do 1977 r. z 10,9% do 24,7%. Ponadto w latach 1973-1984 wzrosła stopa bezrobocia z 2,2% do 20,1%. Z kolei rachunek bieżący bilansu płatniczego Hiszpanii w 1973 r. notował nadwyżkę na poziomie 555 mln dolarów, zaś w 1983 r. zamknął się saldem ujemnym na poziomie 2 mld dolarów [Carreras, Tafunell 2006].

Walkę z kryzysem w Hiszpanii podjął pierwszy demokratyczny rząd powołany po śmierci dyktatora gen. Franco w 1975 r. Program uzdrowienia gospodarki, nazywany *Pactos de la Moncola*, był rezultatem porozumienia wszystkich sił politycznych, mających swoją reprezentację w parlamencie. Priorytetem programu było powstrzymanie rosnącej inflacji. W tym celu porzucono politykę taniego pieniądza i podniesiono nominalne stopy procentowe z 8,8% w 1973 r. do 16,5% w 1984 r., co spowodowało, że poziom realnych stóp procentowych w latach 1973-1984 wzrósł z -2,5% do 6%. Ponadto ograniczono wzrost wynagrodzeń, których dynamika miała być funkcją inflacji przewidywanej przez rząd, a nie, jak było wcześniej, inflacji z minionego okresu. Program *Pactos de la Moncola* wprowadzał także reformę podatkową, ustanawiającą trzy podstawowe podatki: podatek od osób fizycznych, podatek od przedsiębiorstw oraz podatek od wartości dodanej (VAT). Podatek od osób fizycznych miał mieć charakter progresywny. Podatek od wartości dodanej miał być podstawowym podatkiem pośrednim i zastąpić wcześniejszy podatek pośredni *tráfico de empresas*. Jednak wszedł on w życie dopiero w 1986 r., kiedy Hiszpania uzyskała akcesję z EWG [Tamames, Rueda 2008, s. 836-838; Carreras, Tafunell 2006, s. 365-376].

Ostatnie złamanie gospodarcze w Hiszpanii w XX wieku było krótkotrwałe i przypadło na lata 1992-1993. Co prawda PKB został zredukowany o 0,2%, ale już w 1994 r. zanotował wzrost na poziomie 2,3%. Rząd Hiszpanii, walcząc z kryzysem, skorzystał z możliwości dewaluacji pesety. W 1992 r. peseta uległa dwukrotnej dewaluacji: 16 września o 6%, a 22 listopada o 22%. Kolejna dewaluacja miała miejsce 13 maja 1993 r. Wówczas wartość pesety obniżono o 8% [Tamames, Rueda 2008, s. 848-850].

Rysunek 3 przedstawia konwergencję PKB *per capita* w Hiszpanii względem krajów UE w latach 1900-2000. W 1936 r. w Hiszpanii wybuchła wojna domowa. Wówczas poziom PKB *per capita* odpowiadał 70,3% średniej krajów UE. Trzyletni konflikt zbrojny doprowadził w 1939 r. do spadku hiszpańskiego PKB *per capita* do poziomu 49,1% średniej UE. Poziom 70% średniej UE hiszpański PKB *per capita* uzyskał ponownie dopiero w 1973 r. W latach 1960-1975 Hiszpania doświadczyła dynamicznego wzrostu gospodarczego, co przełożyło się na silny proces konwergencji dochodów *per capita* względem krajów UE. W okresie piętnastu lat poziom PKB przypadający na jednego mieszkańca wzrósł z 48,6% do 70% średniej UE. Kryzysy naftowe lat 70. sprawiły, że hiszpański PKB *per capita* wszedł na ścieżkę dywergencji względem krajów UE. W latach 1960-1975 wyższa dynamika wzrostu gospodarki hiszpańskiej niż w innych państwach UE potwierdzała, że kraj ten charakteryzuje się mocnym procesem doganiania (*catching-up*). Jednak kryzys lat 70.

Rys. 3. Konwergencja PKB *per capita* w Hiszpanii względem krajów UE w latach 1900-2000, UE = 100

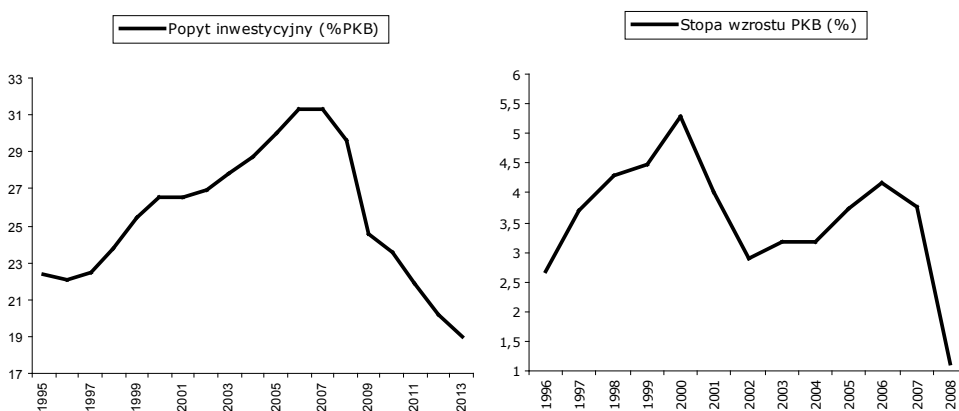
Źródło: opracowanie na podstawie: [Carreras, X. Tafunell 2006, Apéndice].

mocniej dotknął Hiszpanię niż większość krajów UE, co znalazło przełożenie w dywergencji dochodów *per capita* (por. [European Commission 2005]). W 1986 r. Hiszpania uzyskała akcesję z EWG i weszła na ścieżkę konwergencji dochodów *per capita* względem krajów UE.

3. Przyczyny kryzysu w Hiszpanii w latach 2008-2013

Kryzys finansowy ze Stanów Zjednoczonych do Europy przeniósł się poprzez międzynarodowe powiązania instytucji finansowych, a następnie dotknął realną gospodarkę. Hiszpania do 2007 r. notowała przez czternaście lat dodatnią dynamikę wzrostu gospodarczego, co pozwoliło zredukować poziom bezrobocia do 8% i osiągnąć nadwyżkę budżetową. Przyczyn dynamicznego rozwoju hiszpańskiej gospodarki było kilka. Integracja z EWG w 1986 r. wpłynęła na napływ zagranicznego kapitału, stymulującego popyt inwestycyjny. W 2007 r. udział inwestycji w wytworzonym dochodzie wynosił 31% wobec 21,9% w 1995 r. Nie bez znaczenia był także napływ środków unijnych, których w latach 2000-2006 Hiszpania była największym beneficjentem [Lázaro Aráujo 2002; Sosvilla-Rivero, Herce 2004]. Ponadto na dynamiczny rozwój gospodarki hiszpańskiej miał także wpływ przyrost liczby ludności oraz zatrudnienia. W latach 1995-2007 liczba ludności zwiększyła się z 39,4 mln do 44,8 mln. Z kolei zatrudnienie wzrosło z 14 mln w 1995 r. do 20,7 mln w 2007 r. Zatem w analizowanym okresie w hiszpańskiej gospodarce powstało prawie 7 mln miejsc pracy.

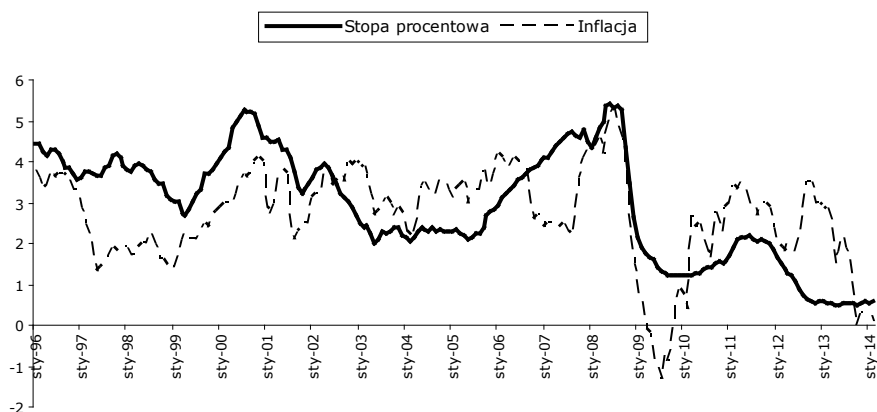
Rysunek 4 przedstawia stopę wzrostu PKB oraz udział popytu inwestycyjnego w PKB w Hiszpanii. W latach 1995-2007 Hiszpania charakteryzowała się dodatnią dynamiką wzrostu gospodarczego na poziomie 3,57% w skali roku. Najwyższą dynamikę PKB na poziomie 5,3% gospodarka Hiszpanii osiągnęła w latach 1999-2000. Z kolei w okresie 2007-2008 wzrost gospodarczy został przyhamowany, a PKB wzrósł o 1,1%. Dynamicznemu wzrostowi gospodarczemu towarzyszył wzrost udziału inwestycji w wytworzonym PKB. W 1995 r. inwestycje stanowiły 22,3% PKB. W kolejnych latach udział popytu inwestycyjnego w PKB systematycznie wzrastał. W 2007 r. inwestycje stanowiły 31,3% PKB. Kryzys hiszpańskiej gospodarki sprawił, że w kolejnych latach popyt inwestycyjny w relacji do PKB ulegał stałej redukcji. W 2013 r. inwestycje stanowiły 18,9% PKB.

Rys. 4. Dynamika PKB oraz udział popytu inwestycyjnego w PKB w Hiszpanii (%)

Źródło: opracowanie na podstawie [INE].

Podobnie jak Stanach Zjednoczonych, także w Hiszpanii miał miejsce dynamiczny rozwój budownictwa. Po wprowadzeniu wspólnej waluty widoczna była tendencja do redukcji stóp procentowych w celu zbliżenia ich wartości do poziomu obowiązującego w innych krajach członkowskich. Taka sytuacja doprowadziła do ujemnych wartości realnych stóp procentowych i spowodowała zwiększenie podaży tanich kredytów (por. rys. 5). Poziom kredytów hipotecznych w Hiszpanii wzrósł z 45,7% PKB w 2005 r. do 59,3% w 2010 r. W okresie 2005-2010 udział kredytów zaciągniętych przez branżę budowlaną na tle całej gospodarki powiększył się z 37,5% PKB do 51,4% PKB. Dynamicznie rozwijająca się branża budowlana stymulowała wzrost popytu wewnętrznego. Udział budownictwa w wytwarzanym dochodzie narodowym Hiszpanii zwiększył się z 8,3% w pierwszym kwartale 1995 r. do 13,6% w trzecim kwartale 2006 r. Z kolei liczba osób znajdujących pracę w budownictwie wzrosła z 1,2 mln w 1995 r. do 2,8 mln w drugim kwartale 2007 r. (por. [Ortega, Peñalosa, 2012; European Commission 2012]).

Rys. 5. Stopa procentowa i inflacja w Hiszpanii w latach 1995-2013

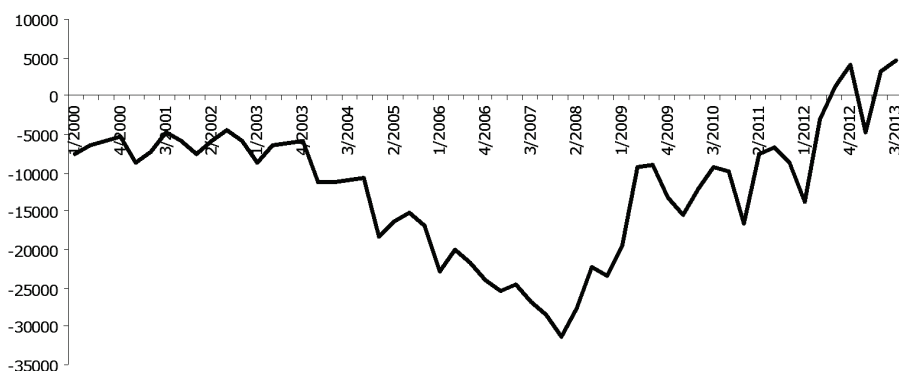
Źródło: opracowanie na podstawie [INE; Banco de España].

Na kryzys hiszpańskiej gospodarki wpłynęły także trudności sektora bankowego. Chodzi tu przede wszystkim o hiszpańskie kasy oszczędnościowe (hiszp. *cajas de ahorro*). Znaczenie kas oszczędnościowych zaczęło wzrastać od początku lat 90. W latach 1990-2007 wielkość kredytów udzielanych przez kasy zwiększyła się z 20% PKB do 80% PKB. W tym samym okresie wielkość kredytów udzielonych przez hiszpańskie banki komercyjne wzrosła z 35% do 70% PKB. Zatem akcja kredytowa prowadzona przez kasy oszczędnościowe była większa niż ta prowadzona przez banki komercyjne. Ponadto udzielane kredyty skierowane były przede wszystkim do sektora budownictwa mieszkaniowego. W 1996 r. udział kredytów przeznaczonych na budownictwo mieszkaniowe w stosunku do ogólnej wielkości kredytów wynosił odpowiednio: w przypadku kas oszczędnościowych – 59%, banków komercyjnych – 31%. W kolejnych latach udział sektora budowlanego w ogólnej wartości udzielanych kredytów systematycznie wzrastał. W 2009 r. poziom kredytów mieszkaniowych zwiększył się w przypadku banków komercyjnych i kas oszczędnościowych odpowiednio do 57% i 74%. Kryzys hiszpańskiej gospodarki i załamanie sektora budownictwa mieszkaniowego sprawiły przyrost liczby niespłacalnych kredytów. W latach 2007-2011 ich udział wzrósł w odniesieniu do banków komercyjnych z 0,8% do 6,9%, zaś w odniesieniu do kas oszczędnościowych z 0,9% do 8,8%. W gospodarce hiszpańskiej pojawił się efekt domina. Tracące płynność finansową banki i kasy oszczędnościowe ograniczyły akcją kredytową, przeważnie dla sektora małych i średnich przedsiębiorstw, co pociągnęło za sobą spadek produkcji i wzrost bezrobocia. Odpowiedzią rządu hiszpańskiego na problemy sektora bankowego była decyzja o konsolidacji kas oszczędnościowych, w wyniku której ich liczba uległa zmniejszeniu z 45 do 17. Ponadto w 2009 r. powołano Fundusz Restrukturyzacji Systemu Bankowego (hiszp. *Fondo de Reestructuración Ordenada Bancaria*), któ-

rego celem jest pomoc instytucjom sektora bankowego zgłaszającym problem z płynnością finansową [Pérez-Díaz, Rodríguez 2013].

Jednak dynamiczny wzrost gospodarczy hiszpańskiej gospodarki bazował na istniejących nierównowagach makroekonomicznych, które uwidaczniały się w deficycie na rachunku obrotów bieżących bilansu płatniczego oraz rosnącym zadłużeniu netto sektora prywatnego. Zatem Hiszpania stanowiła przypadek kraju doganiającego *catching up*, w którym przystąpienie do unii walutowej przyczyniło się do wzrostu popytu wewnętrznego, cen oraz płac, ale jednocześnie do spadku konkurencyjności na rynkach międzynarodowych [Mucha-Leszko 2013]. Ponadto gospodarka hiszpańska potwierdzała występowanie wysokiej dochodowej elastyczności importu. Dynamiczny wzrost gospodarczy, który zachodził do 2007 r., wpływał na powiększanie deficytu handlowego i wzrost deficytu rachunku bieżącego. Z kolei w latach recesji 2008-2013 deficyt handlowy został zredukowany.

Rysunek 6 przedstawia saldo rachunku bieżącego Hiszpanii w latach 2000-2013. Dynamiczny wzrost deficytu rachunku bieżącego został zapoczątkowany w pierwszym kwartale 2004 r. Wówczas deficyt wyniósł 11 mld euro, co oznaczało 90-procentowy wzrost względem czwartego kwartału 2003 r. W latach 2004-2008 deficyt rachunku bieżącego stale przyrastał, osiągając w pierwszym kwartale 2008 r. 31,4 mld euro. Od drugiego kwartału 2008 r. deficyt rachunku bieżącego stopniowo ulegał redukcji, by w trzecim kwartale 2012 r. osiągnąć nadwyżkę 3,1 mld euro.

Rys. 6. Saldo rachunku bieżącego w Hiszpanii w latach 2000-2013 (mln euro z 2010 r.)

Źródło: opracowanie na podstawie [INE].

Wzrost gospodarki hiszpańskiej do 2007 r. bazował na rosnącym popycie wewnętrznym i rozwoju budownictwa, w którym zatrudniana siła robocza cechowała się niskimi kwalifikacjami. Rozwój budownictwa nie wymagał nakładów finansowych na podnoszenie konkurencyjności hiszpańskiej gospodarki, ponieważ sektor budowlany nie musiał konkurować na rynku międzynarodowym. W analizowanym okresie zmniejszył się udział rolnictwa w wytwarzanym dochodzie z 4,3% do 2,7%

oraz przemysłu z 22% do 17,6%. Z kolei znaczenie budownictwa i usług wzrosło: w przypadku budownictwa – z 9,55% do 14,05%, w przypadku zaś usług – z 64,1% do 65,8%. Spadek znaczenia gałęzi strategicznych, rolnictwa i przemysłu wpłynął na osłabienie wielu sektorów gospodarki, np. spożywczego, metalowego, chemicznego, energetycznego, eliminując jednocześnie możliwości wzrostu ich produktywności (por. [Alabort i in. 2009]).

Zwiększona podaż kredytów hipotecznych oraz dynamiczny przyrost udziału sektora budowlanego w dochodzie narodowym Hiszpanii wpłynęły na zwiększoną dynamikę popytu inwestycyjnego i wzrost zadłużenia netto gospodarstw domowych oraz prywatnych przedsiębiorstw. Zadłużenie gwałtownie wzrastało od czwartego kwartału 2003 r., a kulminację osiągnęło w czwartym kwartale 2007 r. W momencie pojawienia się kryzysu zadłużenie zaczęło spadać. Gospodarstwa domowe zbilansowały poziom oszczędności i inwestycji w trzecim kwartale 2008 r. Z kolei prywatne przedsiębiorstwa uzdrowiły swoje finanse w czwartym kwartale 2009 r. Zbilansowanie oszczędności i inwestycji sektora prywatnego wiązało się ze stagnacją gospodarczą oraz z zaostrzonymi kryteriami przyznawania kredytów hipotecznych (por. rys. 15).

Słabość hiszpańskiej gospodarki i narastający deficyt handlowy wynikały także z niskiej produktywności pracy. W latach 1995-2007 dynamiczny wzrost gospodarczy przekładał się na wzrost PKB na głowę mieszkańca oraz znajdował odzwierciedlenie w przyroście zatrudnienia. W analizowanym okresie hiszpański PKB *per capita* wzrósł z 78,6% do 93,7% średniej krajów UE 15. Z kolei wysoka dynamika przyrostu zatrudnienia sprawiła, że w latach 1995-2007 stopa zatrudnienia w Hiszpanii wzrosła z 82,2% do 99,7% średniej UE 15. Jednak konwergencja nie miała miejsca w przypadku produktywności pracy, której poziom od 1995 r. systematycznie spadał. W 1995 r. poziom hiszpańskiej produktywności pracy stanowił 89,9% średniej krajów Unii Europejskiej (UE 15). W 2007 r. poziom produktywności pracy w Hiszpanii obniżył się do 80,7% średniej UE15. Co prawda, od 2007 r. produktywność pracy w Hiszpanii zaczęła wzrastać, ale miało to podstawy w ograniczaniu zatrudnienia i w zwiększającym się bezrobociu, a nie wynikało ze zmian strukturalnych gospodarki czy wzrostu jej zaawansowania technologicznego (por. [Ruesga Benito 2013]).

Problem niższej konkurencyjności hiszpańskiej gospodarki wobec europejskich partnerów handlowych nie pojawił się w ostatnich dwudziestu latach. Przed wstąpieniem do strefy euro Hiszpania co kilka lat dewalutowała swoją walutę, co wpływało jednocześnie na wzrost konkurencyjności towarów eksportowanych na rynki zagraniczne. Od 1959 r. do 1970 r. hiszpańska waluta była systematycznie dewalutowana. Jedynie w latach 70. XX wieku hiszpańska peseta uległa rewaluacji, co wynikało z wybuchu kryzysu naftowego i dewaluacji amerykańskiej waluty. Od 1989 r. hiszpańska peseta znalazła się w Europejskim Systemie Walutowym i podlegała stałym atakom spekulacyjnym, co sprawiło, że w okresie 1992-1995 dewalutowano ją czterokrotnie (zob. tab. 1).

Tabela 1. Dewaluacja hiszpańskiej pesety w latach 1959-1992

Rok	Z peseta/ dolar USD	Na peseta/dolar USD
1959	42	60
1967	60	70
1970	70	76
1971	76	64,47
1973	64,47	58,02
1974-1976	58,06	59,71
1976-1977	66,60	70,09
1982	70,09	127,10
Dewaluacja hiszpańskiej pesety w Europejskim Systemie Walutowym		
17 września 1992	dewaluacja 5%	
19 listopada 1992	dewaluacja 6%	
13 maja 1993	dewaluacja 8%	
5 marca 1995	dewaluacja 7%	

Źródło: opracowanie na podstawie [ABC 1995].

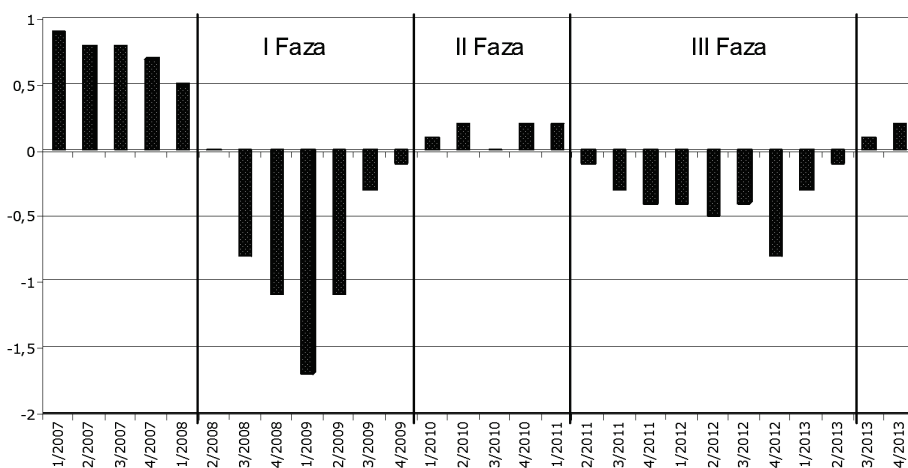
Podsumowując, można stwierdzić wzrost gospodarczy Hiszpanii w latach 1995-2007 miał charakter ekstensywny. Opierał się na wzroście popytu inwestycyjnego oraz przyrostu zatrudnienia. Dynamiczny rozwój branży budowlanej, szczególnie sektora mieszkaniowego, niskie stopy procentowe oraz łatwość dostępu do kredytów przyczynił się do wzrostu popytu konsumpcyjnego oraz inwestycyjnego. Jednak wzrost gospodarczy Hiszpanii bazował na nierównowagach makroekonomicznych, które uwidaczniały się w deficycie na rachunku bieżącym bilansu płatniczego oraz rosnącym zadłużeniu sektora prywatnego. Niski poziom produktywności pracy wobec głównych partnerów handlowych oraz rozwój pracochłonnych gałęzi gospodarki jak budownictwo, spowodowało załamanie gospodarcze dużo silniejsze niż w innych krajach strefy euro.

4. Fazy hiszpańskiego kryzysu

W latach 2008-2013 zarówno dynamika PKB, jak i zatrudnienie wykazywały tendencję malejącą. Spadki dynamiki były silniejsze w przypadku zatrudnienia niż produktu krajowego brutto. Ponadto wystąpiła silna korelacja (0,93) pomiędzy kwartalną dynamiką PKB i poziomem zatrudnienia. Jeżeli dynamika PKB wykazywała tendencję malejącą, to za tym trendem podążała dynamika zatrudnienia

Analiza hiszpańskiego kryzysu pozwala na wyszczególnienie jego kolejnych faz (zob. rys. 7). Pierwsza została zapoczątkowana w drugim kwartale 2008 r. i trwała do końca 2009 r. Wówczas hiszpański PKB został zredukowany o 4,8%, zaś zatrud-

nienie spadło o 9,7%. Druga faza obejmowała okres od początku 2010 r. do pierwszego kwartału 2011 r. i charakteryzowała się stabilizacją gospodarki. PKB zanotował wzrost na poziomie 0,8%. Ponadto spadek zatrudnienia był mniejszy niż w pierwszej fazie i wyniósł 1,9%. Z kolei trzecia faza hiszpańskiego kryzysu obejmuje okres od drugiego kwartału 2011 r. do drugiego kwartału 2013 r. Charakteryzowała się pogłębianiem kryzysu, co znalazło wyraz w kolejnej redukcji PKB i zatrudnienia. W trzecim okresie hiszpańska gospodarka skurczyła się o 2,6%, zaś poziom zatrudnienia obniżył się o 7,8%. Warto podkreślić, że występowanie trzech faz kryzysu potwierdzają także dane dotyczące różnicy między produkcją potencjalną a rzeczywistą. W tym przypadku także po pierwszej fazie kryzysu nastąpiła druga faza stabilizacji, po której nastąpiła kolejna faza kryzysu (por. [Ortega, Peñalosa 2013; Hernández de Cos, Izquierdo, Urtasun 2011]). Ostatnie dane statystyczne pokazują, że od trzeciego kwartału 2013 r. hiszpańska gospodarka weszła na ścieżkę wzrostu.

Rys. 7. Fazy hiszpańskiego kryzysu

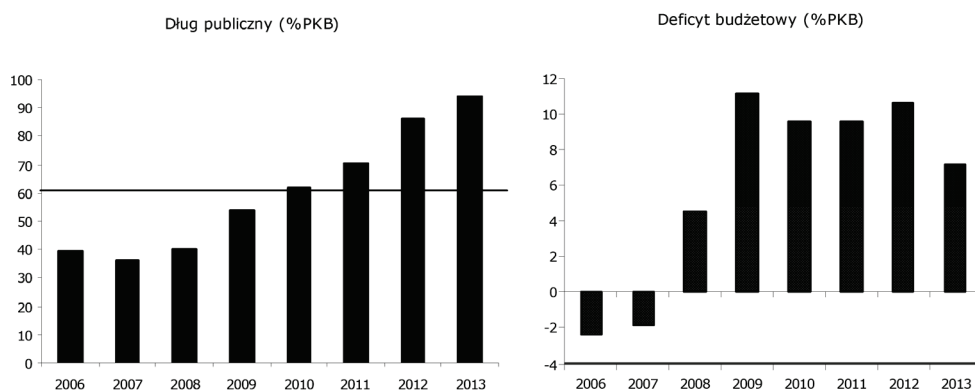
Źródło: opracowanie na podstawie [INE].

W pierwszej fazie kryzysu załamanie gospodarcze było najsilniejsze. Hiszpański PKB skurczył się o 4,8%, a poziom zatrudnienia – o 9,7%. W tym okresie przyjęta polityka państwa miała charakter antycykliczny. Zwiększono poziom wydatków rządowych, obniżono podatki, co w 2009 r. skutkowało wzrostem deficytu budżetowego do 11% PKB. Jednak mimo aktywnej polityki państwa w zwalczaniu kryzysu gospodarstwa domowe, reagując na wysoką dynamikę przyrostu bezrobocia, ograniczyły wydatki. Znalazło to odzwierciedlenie w poziomie oszczędności, których stopa osiągnęła maksimum w drugim kwartale 2009 r. Ponadto ograniczenie wydatków przez sektor prywatny wpłynęło na redukcję zadłużenia netto. W przypadku gospo-

darstw domowych poziom oszczędności przewyższył poziom realizowanych inwestycji w trzecim kwartale 2008 r.

Druga faza hiszpańskiego kryzysu przypada na okres, kiedy także w innych krajach uwidoczniły się problemy zadłużenia gospodarek. Pod koniec 2009 r. kryzys w Grecji spowodował wzrost nieufności na rynkach finansowych wobec krajów zadłużonych, jak: Hiszpania, Grecja, Portugalia czy Irlandia. Ponadto w drugiej fazie kryzysu rząd hiszpański podjął próbę uzdrawiania finansów publicznych. Rozpoczęto proces redukcji inwestycji publicznych, który został utrzymany do 2013 r. Zabiegi te ograniczyły deficyt budżetowy z 11,1% PKB w 2009 r. do 9,6% PKB w 2010 r. Ponadto od pierwszego kwartału 2010 r. przedsiębiorstwa całkowicie zredukowały zadłużenie netto i po raz pierwszy ich oszczędności przewyższyły poziom realizowanych inwestycji. Druga faza hiszpańskiego kryzysu charakteryzowała się także redukcją poziomu zatrudnienia, ale jego spadek nie był już tak drastyczny jak w pierwszym okresie i wyniósł 1,7%.

Rysunek 8 przedstawia deficyt budżetowy i dług publiczny Hiszpanii w latach 2006-2013. W 2007 r. dług publiczny Hiszpanii stanowił 36,3% PKB, w kolejnych latach zaś zaczął przyrastać. W 2010 r. przekroczył granicę 60% PKB i wyniósł 61,7% PKB. Kryzys gospodarczy i zadłużanie się sektora finansów publicznych sprawiły, że w 2013 r. dług publiczny osiągnął 93,9% PKB. W przypadku deficytu budżetowego to w 2007 r. budżet Hiszpanii zamknął się nadwyżką odpowiadającą 1,9% PKB. Jednak w kolejnych latach nadwyżka budżetowa zmieniła się w deficyt. W 2009 r. deficyt budżetowy wynosił 11,1% PKB. W kolejnych latach był on ograniczany i w 2013 r. stanowił 7,1% PKB.

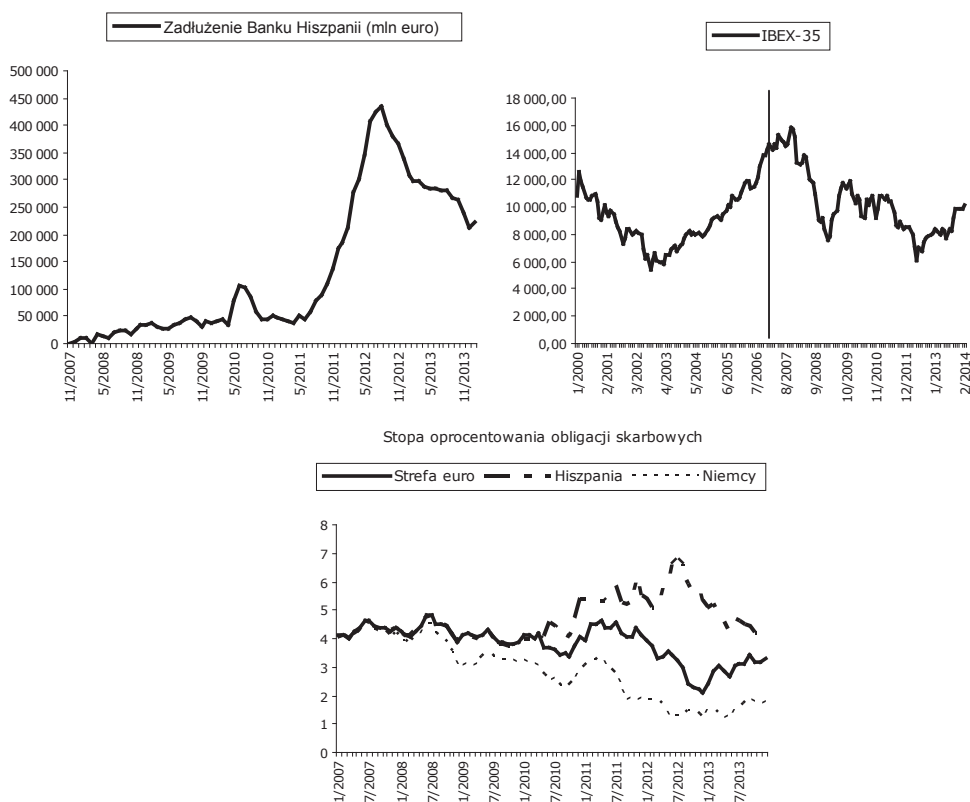
Rys. 8. Deficyt budżetowy i dług publiczny Hiszpanii w latach 2006-2013 (% PKB)

Źródło: opracowanie na podstawie [INE].

Trzecia faza kryzysu charakteryzowała się ponownym załamaniem gospodarczym. Na zaistniałą sytuację wpłynął kryzys bilansu płatniczego Hiszpanii, wyrażony w deficycie rachunku bieżącego. Co prawda, bilans płatniczy w 2010 r. został

zrównoważony, jednak po stronie pasywów zapisano pomoc finansową w wysokości 220 mld euro, pochodzącą z systemu Target-2. Znalazło to odzwierciedlenie w poziomie zadłużenia Banku Hiszpanii, które pod koniec 2008 r. wzrosło do 450 mld euro. Rząd hiszpański, walcząc z zadłużeniem, zmuszony był do wprowadzenia restrykcyjnej polityki fiskalnej. Od 2010 r. zaprzestano rewaloryzacji wynagrodzeń. Obniżono także podstawę świadczeń emerytalnych o 15%. W kolejnym 2011 r. podstawę tę zredukowano o kolejne 10%. Kryzys finansowy i zadłużenie państwa doprowadziły do ograniczenia podaży kredytów, co miało przełożenie na obniżkę zadłużenia gospodarstw domowych i prywatnych przedsiębiorstw.

Rysunek 9 przedstawia wpływ kryzysu na warunki finansowe gospodarki hiszpańskiej. Zadłużenie gospodarki i pojawiająca się wizja niewypłacalności kraju spowodowały odpływ kapitału oraz wzrost nieufności. Na hiszpańskiej giełdzie papierów wartościowych madrycki indeks IBEX-35 w 2013 r. stracił względem 2007 r. 46% wartości. Zadłużenie kraju wpłynęło także na wzrost oprocentowania obligacji

Rys. 9. Wpływ kryzysu na warunki finansowe Hiszpanii

Źródło: opracowanie na podstawie [Banco de España; INE; Bolsa de Madrid].

skarbowych, emitowanych przez rząd Hiszpanii. W lipcu 2012 r. obligacje skarbowe Hiszpanii oprocentowane były na poziomie 6,8%, a niemieckie na poziomie – 1,24%, co daje różnicę 5,56% punktu procentowego.

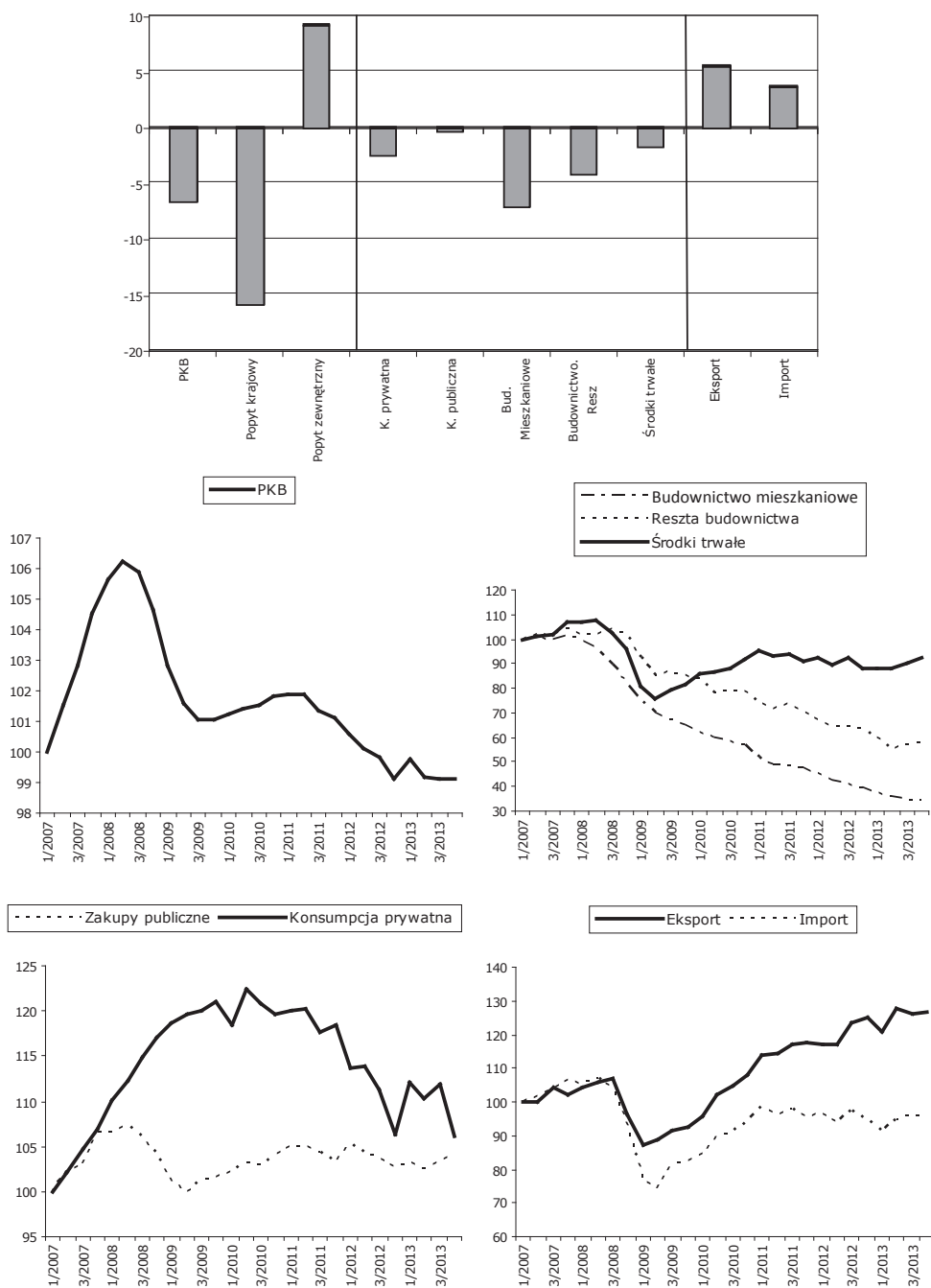
Podsumowując analizę kolejnych trzech faz hiszpańskiego kryzysu, należy stwierdzić, że każda z nich charakteryzowała się redukcją popytu wewnętrznego, dodatnim saldem wymiany handlowej i jego pozytywnym wpływem na poziom zagregowanego popytu, stopniową redukcją poziomu zatrudnienia oraz wzrostem stopy bezrobocia. W przypadku dynamiki PKB to jego spadki największe były w pierwszej fazie kryzysu, trzecia faza także charakteryzowała się kurczeniem gospodarki, ale spadki były już mniejsze. Z kolei w drugiej fazie kryzysu redukcja PKB została przyhamowana, a gospodarka hiszpańska zanotowała wzrost na poziomie 0,8%. Ponadto ograniczenie popytu na produkcję branży budowlanej spowodowało obniżkę cen nieruchomości.

5. Analiza gospodarki Hiszpanii od strony popytu i podaży

Analizując gospodarkę hiszpańską w okresie kryzysu od strony popytu, zauważa się, że od drugiego kwartału 2008 r. do drugiego kwartału 2013 r. zanotowała ona 15,8-procentowy spadek popytu wewnętrznego. Z kolei popyt zewnętrzny wzrósł 9,2%, co przełożyło się na 6,6-procentową redukcję PKB. Jeśli chodzi o składowe popytu wewnętrznego, to największe spadki zanotowały: budownictwo mieszkaniowe (7,1%) oraz reszta budownictwa (4,2%). Konsumpcja prywatna i inwestycje w środki trwałe obniżyły się odpowiednio o 2,5% i 1,6%. Wydatki rządowe uległy redukcji o 0,3%. Negatywny wpływ popytu wewnętrznego na poziom PKB został częściowo zniwelowany przez dodatnie saldo wymiany handlowej. Dynamika przyrostu eksportu i ograniczenia importu wyniosły odpowiednio 5,5% oraz 3,7%.

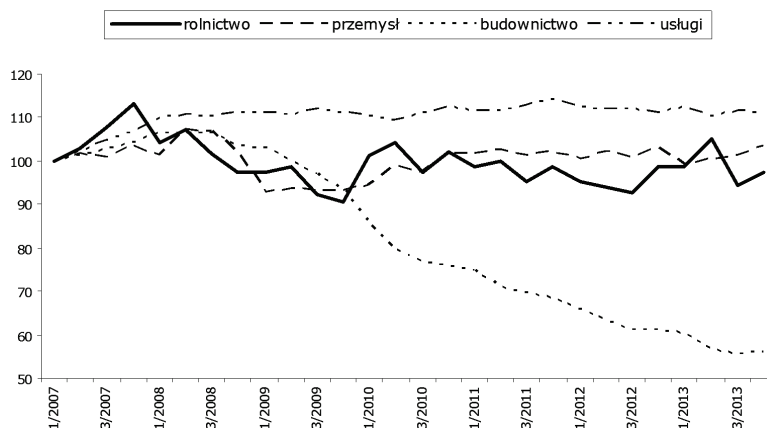
Załamanie sektora budownictwa mieszkaniowego wpłynęło na obniżkę cen mieszkań. Pomiędzy drugim kwartałem 2008 r. a trzecim kwartałem 2013 r. ceny mieszkań nowych i używanych w Hiszpanii spadły odpowiednio o 26,3% oraz 43,0%. Taka sytuacja przełożyła się na obniżenie zamożności właścicieli nieruchomości. Ponadto spadek popytu na budownictwo mieszkaniowe spowodował największy wzrost bezrobocia w tej gałęzi gospodarki. Na przykład w latach 2007-2013 zatrudnienie w budownictwie zredukowano o 64%. W innych gałęziach zatrudnienie także się obniżyło. W rolnictwie i przemyśle zatrudnienie spadło odpowiednio o 13,4% i o 27,7%. Jedynie w usługach redukcja zatrudnienia nie była tak dotkliwa; wyniosła 4,0%.

W przypadku analizy gospodarki od strony podaży bada się udział poszczególnych sektorów w wytworzonym dochodzie narodowym. Rysunek 11 przedstawia dynamikę poszczególnych gałęzi gospodarki Hiszpanii w latach 2007-2013. W okresie od drugiego kwartału 2008 r. do trzeciego kwartału 2013 r. największą 50,9-procentową redukcję zanotowało budownictwo mieszkaniowe. W przypadku rolnictwa i przemysłu zmiany procentowe były mniejsze. Produkcja sektora rolnego

Rys. 10. Zagregowany popyt hiszpańskiej gospodarki w latach 2008-2013 (%)

Źródło: opracowanie na podstawie [INE].

Rys. 11. Dynamika poszczególnych gałęzi gospodarki Hiszpanii, 2007 = 100

Źródło: opracowanie na podstawie [INE].

obniżyła się o 12,87%, a przemysłu – o 6,37%. Z kolei sektor usług zanotował nieznaczny wzrost o 0,9%.

Załamanie gospodarcze i kurczenie się poszczególnych gałęzi gospodarki narodowej miały wpływ na wzrost bezrobocia, które w 2013 r. osiągnęło 26,4%. W latach 2007-2013 najbardziej dotknięte przez bezrobocie były osoby w wieku 20-24 lata. W 2007 r. stopa bezrobocia wśród najmłodszych pracowników wynosiła 15,2%, w 2013 r. wzrosła zaś do 51,9%. W kolejnych grupach wiekowych bezrobocie w 2007 r. było niższe i wynosiło odpowiednio: 9,4% dla osób w wieku 25-29 lat, 8,2% – dla osób w wieku 30-34 lata, 7,3% dla grupy wiekowej 35-40 lat. W 2013 r. dla kolejnych trzech grup wiekowych bezrobocie wzrosło odpowiednio do: 33,3%, 27,0% oraz 22,8% (por. [European Commission 2013, s. 24]).

Podsumowując analizę gospodarki od strony popytu i podaży, zauważa się, że sektorem najbardziej dotkniętym przez kryzys było budownictwo mieszkaniowe. Ograniczenie popytu na mieszkania przyczyniło się do obniżki ich cen, spadku zatrudnienia w budownictwie oraz poziomu produkcji. Gałęzią gospodarki, która najlepiej obroniła się przed kryzysem, były usługi, w których nie zanotowano spadku produkcji, redukcja zatrudnienia była zaś niewielka.

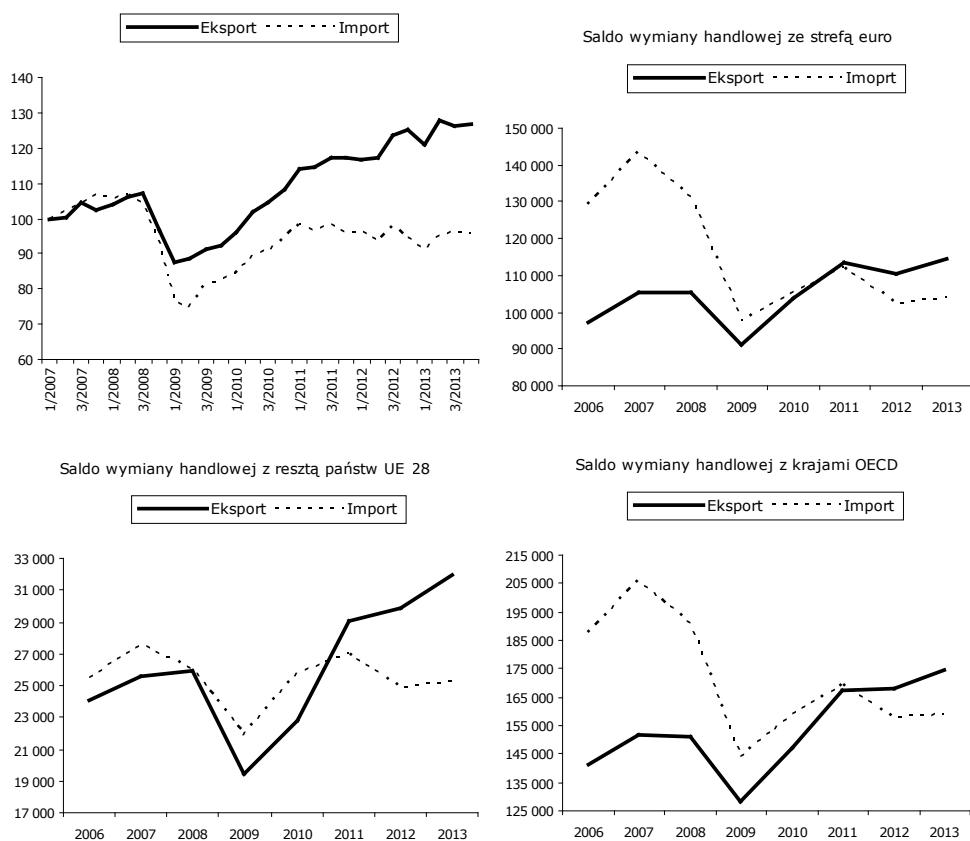
6. Odzyskiwanie równowagi makroekonomicznej gospodarki hiszpańskiej

Dotychczasowe badania pokazały, że jedną z przyczyn załamania gospodarczego w Hiszpanii był narastający deficyt na rachunku obrotów bieżących, który w pierwszym kwartale 2008 r. wyniósł 31,3 mld euro. Kolejne lata charakteryzowały się

ograniczeniem nierównowagi zewnętrznej hiszpańskiej gospodarki. Ujemne saldo bilansu handlowego w drugim kwartale 2013 r. zostało zredukowane do 758 mln euro. Poprawiająca się sytuacja bilansu handlowego spowodowała, że po raz pierwszy od 2000 r. w trzecim kwartale 2012 r. rachunek obrotów bieżących zamknął się dodatnim saldem 1,3 mld euro (por. rys. 6).

W okresie od pierwszego kwartału 2008 r. do czwartego kwartału 2013 r. hiszpański eksport wzrósł o 24,8%, a import został zredukowany o 9,5%. Powstaje jednak pytanie, na które odpowiedź jest bardzo trudna. Czy dynamiczny przyrost eksportu i ograniczenie importu były rezultatem jedynie czynników cyklicznych czy też może strukturalnych? Na pewno zwiększający się eksport był efektem wzrostu konkurencyjności gospodarki i aktywnego udziału przedsiębiorstw hiszpańskich na rynku międzynarodowym.

Rysunek 12 przedstawia saldo wymiany handlowej Hiszpanii z poszczególnymi grupami państw. W latach 2007-2013 hiszpański eksport do krajów strefy euro

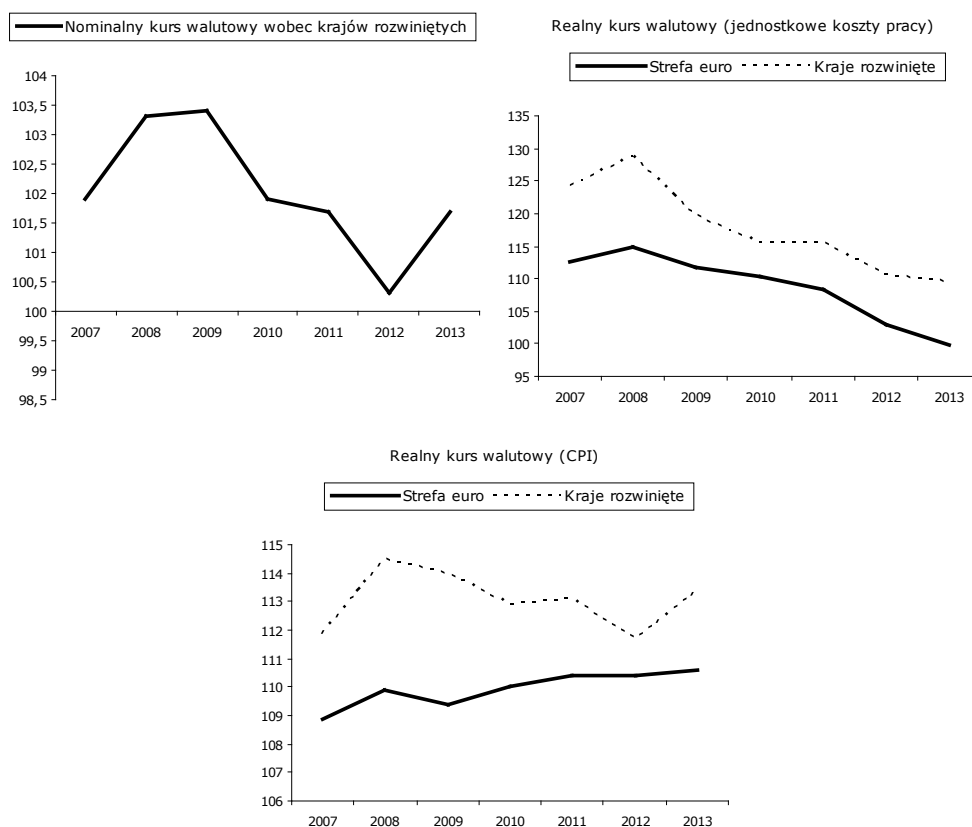
Rys. 12. Eksport i import Hiszpanii z wybraną grupą krajów 2006-2013 (mln euro z 2010 r.)

Źródło: opracowanie na podstawie [Banco de España].

wzrósł o 17,8%, a import obniżył się o 19,8%. W przypadku krajów Unii Europejskiej nie należących do strefy euro oraz krajów OECD dane wymiany handlowej były korzystniejsze. W analizowanym okresie hiszpański eksport do krajów EU spoza strefy euro wzrósł o 32,5%, a import zmalał o 1,1%. Z kolei wymiana handlowa z krajami OECD odpowiadała 23,3-procentowemu wzrostowi eksportu i 15,2-procentowej redukcji importu.

O pozycji konkurencyjnej kraju może decydować wiele czynników, jak poziom rozwoju technologicznego czy prowadzona polityka handlowa. Dotychczasowe badania wykazały częściową reorientację hiszpańskiego eksportu na rynki spoza strefy euro. Zatem znaczenia nabral nominalny kurs walutowy wobec krajów rozwiniętych.

Rysunek 13 przedstawia kształtowanie się nominalnego oraz realnego kursu walutowego wobec krajów rozwiniętych. W przypadku nominalnego kursu walutowego od 2009 r. hiszpański eksport zyskiwał na konkurencyjności dzięki deprecjacji

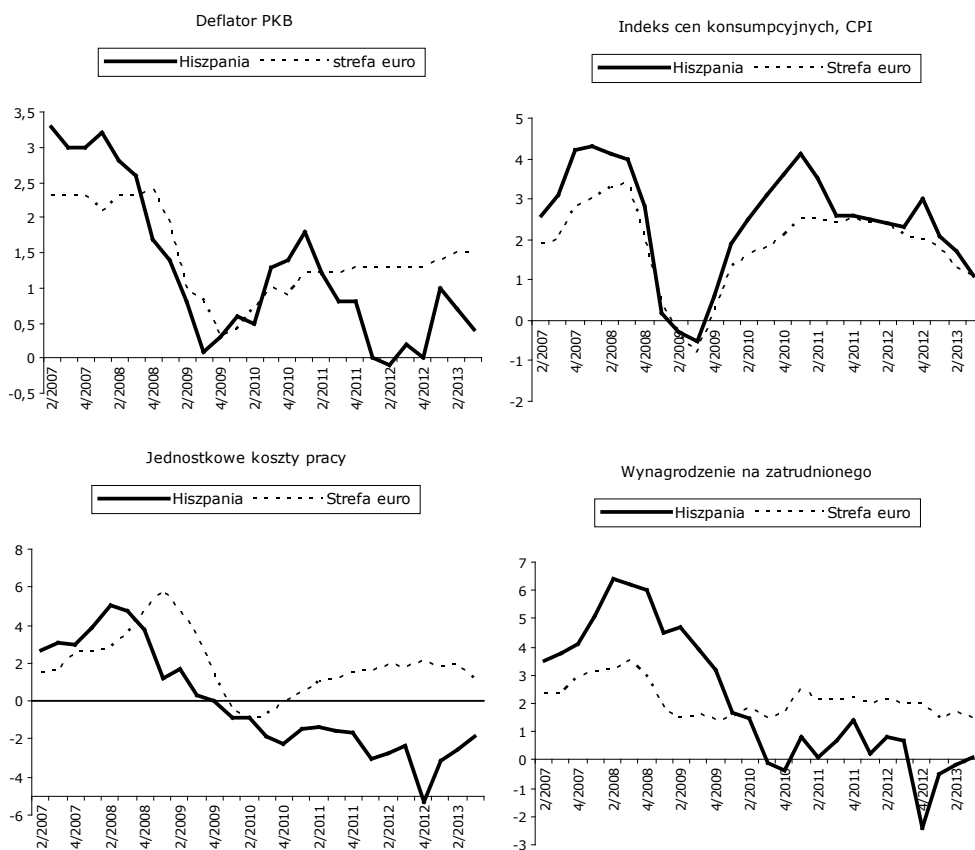

Rys. 13. Konkurencyjności hiszpańskiego eksportu, nominalny i realny kurs walutowy (2007 = 100)

Źródło: opracowanie na podstawie [Banco de España].

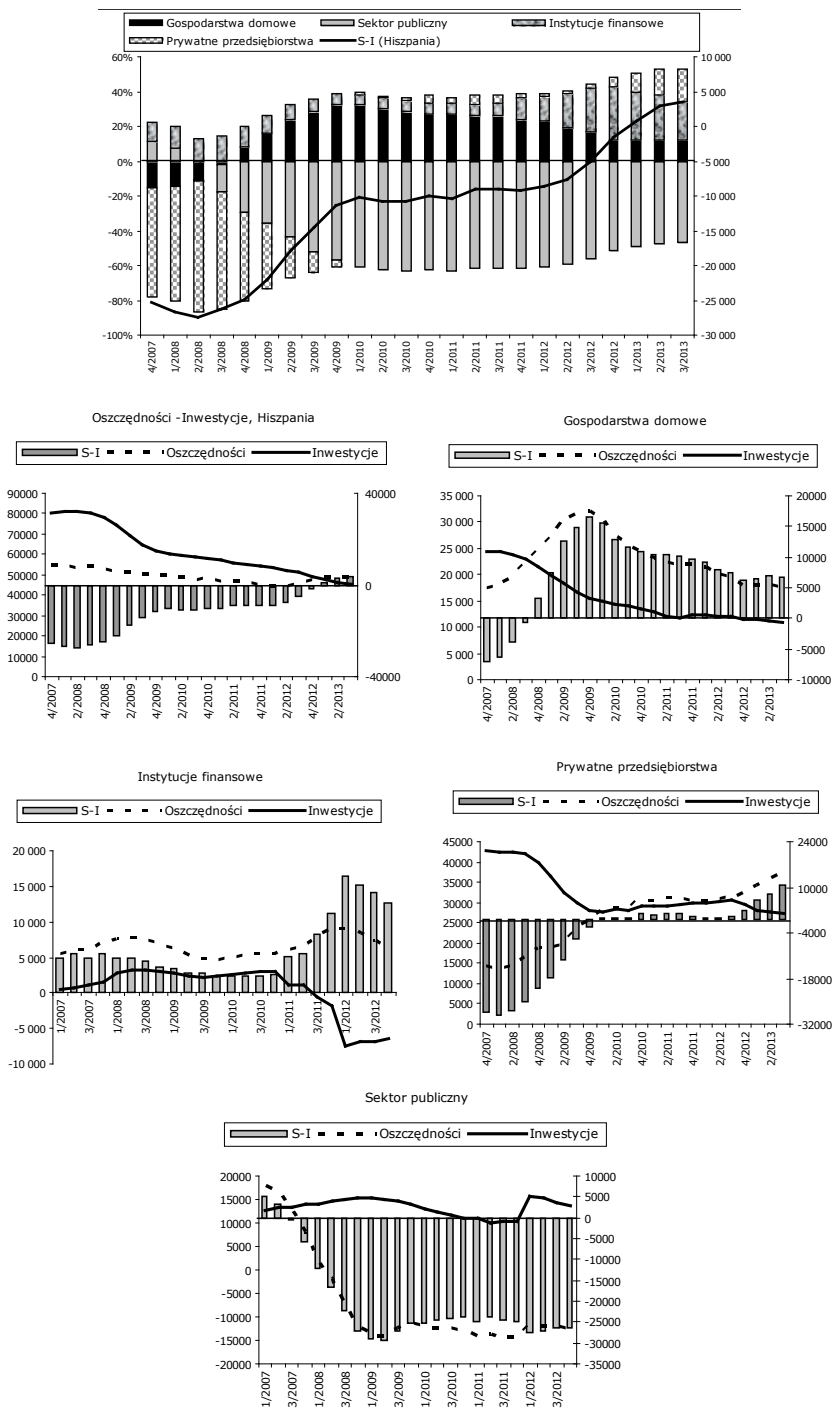
euro. Ta tendencja jednak została zahamowana w 2012 r. Podobna sytuacja miała miejsce w odniesieniu do realnego kursu walutowego, skorygowanego o poziom jednostkowych kosztów pracy oraz wartość delatora PKB. Od 2008 r. jego poziom podnosił konkurencyjności hiszpańskiego eksportu wobec krajów rozwiniętych.

W przypadku krajów należących, jak Hiszpania, do strefy euro o pozycji konkurencyjnej towarów decyduje ogólny poziom cen oraz kosztów ponoszonych przez daną gospodarkę. Rysunek 14 charakteryzuje kształtowanie się czynników decydujących o konkurencyjności gospodarki Hiszpanii w latach 2007-2013. Indeks cen konsumpcyjnych w Hiszpanii zaczął dynamicznie spadać do trzeciego kwartału 2009 r. W kolejnych kwartałach tendencja ta się odwróciła, co było rezultatem podwyższenia cen energii oraz podatków. Ponadto hiszpański CPI w analizowanym okresie zawsze przewyższał poziom CPI w strefie euro. Z kolei w latach 2009-2013

Rys. 14. Czynniki decydujące o konkurencyjności gospodarki Hiszpanii w strefie euro (%)

Źródło: opracowanie na podstawie [INE; Banco de España].

Rys. 15. Oszczędności i inwestycje w sektorach gospodarki Hiszpanii w okresie 2007-2013 (mln euro z 2010 r.)

Źródło: opracowanie na podstawie [INE; Banco de España].

ogólny poziom cen w gospodarce hiszpańskiej, mierzony delatorem PKB, był niższy niż w strefie euro. O wzmocnieniu konkurencyjności gospodarki hiszpańskiej w grupie krajów strefy euro decydowała także stała redukcja jednostkowych kosztów pracy oraz poziomu wynagrodzenia na zatrudnionego. Redukcja jednostkowych kosztów pracy wynikała ze zwalniania pracowników i wzrostu bezrobocia. Z kolei redukcja wynagrodzeń była rezultatem przyjętej polityki konsolidacji finansów publicznych i zamrożenia wynagrodzeń w sektorze publicznym oraz ograniczania wynagrodzeń w sektorze prywatnym.

Na odzyskiwanie równowagi zewnętrznej gospodarki hiszpańskiej miało także wpływ ograniczenie zadłużenia netto sektora prywatnego. Rysunek 15 przedstawia poziom inwestycji i oszczędności realizowanych w poszczególnych sektorach gospodarki hiszpańskiej w latach 2007-2013. W 2007 r. sektor publiczny znajdował się w całkiem innej sytuacji niż sektor prywatny i wykazywał nadwyżkę na poziomie 2% PKB między realizowanymi inwestycjami a oszczędnościami. Z kolei sektor prywatny notował zadłużenie netto. Gospodarka hiszpańska w trzecim kwartale 2013 r. uzyskała zdolność finansowania, dzięki redukcji zadłużenia gospodarstw domowych oraz prywatnych przedsiębiorstw. Sektor publiczny w 2013 r. nadal wykazywał kwartalne zadłużenie netto na poziomie 30 mld euro. Należy jednak pamiętać, że sektor prywatny, mimo uzyskania zdolności do finansowania i redukcji zadłużenia netto, w drugim kwartale 2013 r. wykazywał poziom ogólnego zadłużenia w instytucjach finansowych odpowiednio: gospodarstwa domowe 79,6% PKB, zaś prywatne przedsiębiorstwa 106,8% PKB. W 2013 r. dług publiczny Hiszpanii osiągnął poziom 92,4% PKB.

7. Wnioski

1. Kryzys hiszpańskiej gospodarki w latach 2008-2013 był rezultatem nawarstwienia się nierównowag makroekonomicznych. Brak równowagi zewnętrznej znajdował wyraz w narastającym deficycie bilansu handlowego i rachunku obrotów bieżących bilansu płatniczego. Z kolei nierównowaga wewnętrzna wynikała ze zwiększającego się zadłużenia sektora prywatnego.

2. Ponadto przyczyn hiszpańskiego kryzysu należy upatrywać także w ekstensywnym charakterze wzrostu gospodarczego w latach 1995-2007. Wówczas wzrost hiszpańskiej gospodarki bazował na dynamicznym rozwoju branży budowlanej.

3. Przyczyną hiszpańskiego kryzysu była także zbyt wysoka podaż kredytów hipotecznych, które stymulowały popyt wewnętrzny i doprowadziły do nadmiernego wzrostu gałęzi gospodarki, jaką jest budownictwo mieszkaniowe. W momencie podniesienia stóp procentowych część kredytobiorców przestał spłacać zobowiązania, co doprowadziło do załamania na rynku budowlanym i ograniczyło popyt wewnętrzny.

4. Można wyróżnić trzy fazy kryzysu hiszpańskiego. Podczas pierwszej fazy polityka rządu miała charakter antycykliczny. Z kolei w kolejnych dwóch fazach

polityka państwa skupiała się na konsolidacji finansów publicznych i miała na celu powstrzymać narastające zadłużenie.

5. Równowagę zewnętrzną gospodarka hiszpańska odzyskała dzięki wzrostowi konkurencyjności, co znalazło wyraz w redukcji jednostkowych kosztów pracy oraz wynagrodzeń, ale także dzięki dywersyfikacji handlu zagranicznego w kierunku krajów rozwiniętych. Równowaga wewnętrzna została uzyskana dzięki ograniczeniu zadłużenia netto przez sektor prywatny, w którym saldo oszczędności i inwestycji w 2013 r. przyjęło wartości dodatnie.

Literatura

ABC, wtorek, 7.03.1995.

Alabort E., Buendía L., Fuster Gasspar M., Rodríguez L., 2009, *Crisis económica y resistencia obrera: la crisis mundial y sus efectos en España*, ICEA, no. 1, Barcelona.

AMECO – Annual Macro-Economic Database of the European Commission's.

Banco de España, <http://www.bde.es/bde/es/areas/estadis/>.

Bolsa de Madrid, <http://www.bolsamadrid.es/esp/aspx/Portada/Portada.aspx>.

Cameron R., Neal L., 2004, *Historia gospodarcza świata. Od paleolitu do czasów najnowszych*, Książka i Wiedza, Warszawa.

Carreras A., Tafunell X., 2006, *Historia económica de la España contemporánea*, Crítica, Barcelona.

European Commission, 2005, *Country study: Spain in EMU: a virtuous long-lasting cycle?*, Bruksela.

European Commission, 2012, *Macroeconomic imbalances – Spain*, Occasional Papers 103, Bruksela.

European Commission, 2013, *Macroeconomic imbalances – Spain 2013*, Occasional Papers 134, Bruksela.

Głowacka J., Sądziowski W., Sikorski J., 1979, *Hiszpania, Portugalia, Grecja, Turcja. Ocena rozwoju gospodarczego i stosunki z Polską*, PWE, Warszawa.

Głowacka J., Sądziowski W., Sikorski J., Wielgosz O., 1968, *Słabiej rozwinięte kraje Europy kapitalistycznej*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

Hernández de Cos P., Izquierdo M., Urtasun A., 2011, *Una estimación del crecimiento potencial la economía española*, Documentos Ocasionales, no. 1104, Banco de España.

INE, Instituto Nacional de Estadística, <http://www.ine.es/>.

Iranzo J., Requeijo J., Pedrosa M., Salido J., Martínez de Dios J., Arranz N., Carrasco F., 2005, *Estructura económica de España. Sectores y desequilibrios básicos*, Thomson.

Lázaro Aráujo L., 2002, *Las acciones estructurales comunitarias en España y sus comunidades autónomas: Periodo 2000–2006. Volumen I*, Comisión Europea, Representación en España, Madryt.

Miłkowski T., Machcewicz P., 1998, *Historia Hiszpanii*, Ossolineum, Wrocław.

Mucha-Leszko B., 2013, *Hiszpania w unii walutowej – czynniki rozwoju, przyczyny problemów gospodarczych i procesy dostosowawcze*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, vol. XLVII, 1, Lublin.

Nowak J.R., 1972, *Hiszpania po wojnie domowej (1939-1971)*, Wiedza Powszechna, Warszawa.

Ortega E., Peñalosa J., 2012, *Claves de la crisis económica española y retos para crecer en la UEM*, Documentos Ocasionales, no. 201, Banco de España.

Ortega E., Peñalosa J., 2013, *Algunas reflexiones sobre la economía española tras cinco años de crisis*, Documentos Ocasionales, no. 1304, Banco de España.

- Pérez-Díaz V., Rodríguez J.C., 2013, *La crisis de las cajas de ahorros y su alejamiento del modelo tradicional*, ASP Research Paper 107(a).
- Ruesga Benito S.M., 2013, *Para entender la crisis económica en España. El círculo vicioso de la moneda única y la carencia de un modelo productivo eficiente*, "Journal of Economic Literature", vol. 10, no. 28, s. 70-94.
- Snowdon B., Vane H., Wyncarczyk P., 1998, *Współczesne nurty teorii makroekonomii*, PWN, Warszawa.
- Sosvilla-Rivero S., Herce J.A., 2004, *La política de cohesión europea y la economía española: evaluación y prospectiva*, "Real Instituto Elcano", 21/9.
- Tamames R., Rueda A., 2008, *Estructura económica de España. 25ª edición*, Alianza Editorial, Madryt.
- Tuñón de Lara M., Valdeón Baruque J., Domínguez Ortiz A., 1997, *Historia Hiszpanii*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków.